

Kring problemet om fredskonjunkturen

I.

Under kriget ha de fria konjunkturrörelserna i traditionell bemärkelse haft ett starkt begränsat svängrum inom vårt näringsliv. Sysselsättningen har i regel bestämts av trängsta sektioner, maskinell kapacitet, råvaror eller arbetskraft; den fria prisbildningen har ersatts av priskontroll; genom försvarsåtgärderna har statens efterfrågan kommit att spela en utslagsgivande roll både för flera industrier och på kapitalmarknaden; alla ekonomiska förbindelser med utlandet ha strängt reglerats. Det är därför inte överraskande, att den traditionella konjunkturanalysen sjunkit ned till en krönika om vad sig i riket tilldragit, och att affärsmännens första fråga blivit: vad skall kommissionerna säga? Större förändringar i detta starkt bundna näringsliv ha i huvudsak endast framträtt som en återspeglingsbild av den utrikespolitiska situationen, efter vilken försvarsanordningar och näringsregleringar ha anpassats.

Kommer nu freden i dessa avseenden att medföra några avgörande förändringar? Har man med andra ord anledning tala om en »konjunktur» efter kriget.

I vilken takt och i vad mån förutsättningar komma att uppstå för en avveckling av alla de statliga regleringarna, kan givetvis nu icke förutses. Men om freden alls skall likna, vad vi mena med fred, måste man också räkna med den större rörlighet i näringslivets förutsättningar och det ökade utrymme för förändringar, som bildar ett grundläggande inslag i ett normalt konjunkturförlopp. Det som skiljer fredskonjunkturen från

krishushållningen måste framför allt bli en friare tillgång till världsmarknaden med dess ofrånkomliga dynamik, en förskjutning från militärt till civilt med ett friare konsumtionsval samt en däremot svarande möjlighet till *utveckling* av näringslivet efter det stillastående, som påtvungits av kriget.

II.

Regeringen har nu efter samråd med olika parter gjort upp ett program för utredningar angående den ekonomiska utvecklingen efter kriget. I detta program ha infogats de utredningar, som industrien genom sitt utredningsinstitut redan tidigare igångsatt eller planerat. På utredningarnas nuvarande stadium lönar det sig väl icke annat än att preliminärt diskutera själva problemställningen kring fredskonjunkturen. Detta är också syftet med dessa rader, som därigenom möjligen skulle kunna befärma den enhetlighet i betraktelsesättet, som är nödvändig för att en fruktbärande kontakt mellan utredningsorganen och näringslivet skall kunna etableras.

När man nu sätter igång utredningar rörande efterkrigsproblemen och gör det i den form, som regeringen valt, synes man därmed också ha valt vissa politiska förutsättningar för utredningsarbetet, som måhända förtjäna att utsägas — även om de kunna synas vara tämligen självklara.

Den första är utrikespolitisk och innebär i huvudsak följande: a) Kriget slutar inom en icke alltför avlägsen framtid (säg inom två år). Blir kriget varaktigare, få vi tid att revidera utredningarna med hänsyn till det förändrade utgångsläget vid ett fredsslut. b) Vårt land går ur kriget utan att anfallas. c) Kriget slutar så, att vårt land — inom ramen för ett internationellt ekonomiskt samarbete — äger en betydande rörelsefrihet att utstaka sin egen ekonomiska politik.

Den andra är näringspolitisk och innebär i huvudsak, att några revolutionära förändringar av vår ekonomiska organisation icke inträffa. Man litar sålunda främst till den fria före-

tagsamhetens förmåga att inom ramen för en allmän statlig näringspolitik lösa landets sysselsättnings-, produktions- och försörjningsproblem.

III.

Det är främst sysselsättningsproblemet, som har tilldragit sig intresse i efterkrigsdiskussionen och som ställts i centrum för utredningsarbetet, även det som industrien planerat. Man befarar på sina håll en upprepning av massarbetslösheten under krisen 1921— i samband med omställningen från krigs- till fredshushållning. Skall arbetslöshet kunna undvikas, måste efter kriget en överflyttning komma till stånd mellan olika delar av arbetsmarknaden. En allmän omställning måste genomföras. Redan av detta skäl är det nödvändigt att söka skapa sig en *helhetsbild* av de utvecklingsmöjligheter på olika områden, som kunna beräknas framkomma genom åtgärder inom enskilda företag och branscher.

Utredningsarbetet blir emellertid mera komplicerat än så. Åtgärderna inom varje enskilt företag blir beroende av den statliga näringspolitiken. Nämnas må endast den statliga bostadspolitikens betydelse för byggnadsämnesindustrierna. Klarhet rörande denna statliga politik kommer sannolikt så småningom att vinnas under utredningsarbetets gång, och därmed erhålles en bättre grund för att bedöma den industriella produktionens förutsättningar. I utredningsarbetet måste sålunda, om man ej skall göra sig skyldig till en falsk förenkling, komma till uttryck det ömsesidiga beroende mellan det ekonomiska livets olika delar, som präglar varje konjunkturförlopp.

Problemet är sålunda invecklat. Och man får väl i huvudsak nöja sig med att kartlägga vissa *förutsättningar* för efterkrigskonjunkturen samt att söka belysa den enskilda och statliga politikens *möjligheter* och inbördes avhängighet. Utredningsarbetet bör speciellt kunna bli vägledande för planering av de arbetsreserver, som fordras för att brygga över en eventuell sysselsättningskris.

IV.

Redan nu synes det dock möjligt att i vissa avseenden närmare urskilja konturerna av problemet om industriens fredskonjunktur. Den mest gripbara utgångspunkten för problemets bedömande är givetvis den krigsekonomi, som nu byggts upp, och från vilken fredskonjunkturen måste taga sin utgångspunkt.

De avseenden i vilka näringslivet har förändrats från förkrigstiden äro välkända. Inkallelser. Rustningsproduktion. Exportens och importens nedgång; däremot svarande ersättningsproduktion samt inskränkningar av den normala produktionen; med ett ord — ökad självhushållning. En kontrollerad stegring av priser och löner.

Vore nu denna process reversibel, skulle utvecklingen under fredskonjunkturen ganska lätt kunna överblickas. Det gällde då endast att så att säga köra filmen baklänges. Efter demobilisering, minskad rustningsproduktion etc. skulle näringslivet i huvudsak återgå till sina gamla former.

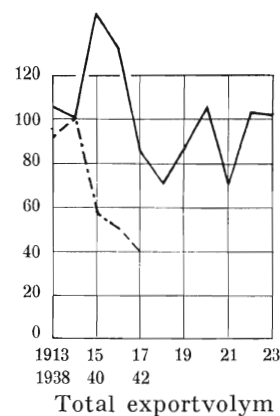
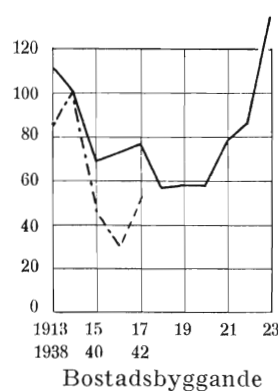
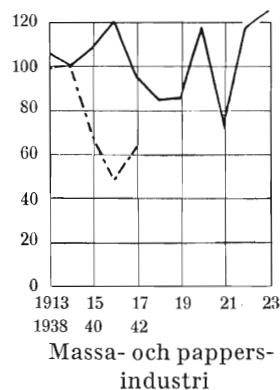
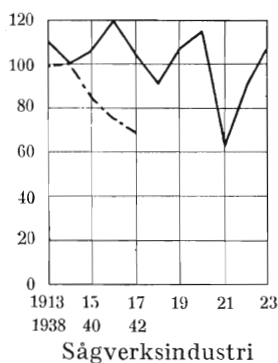
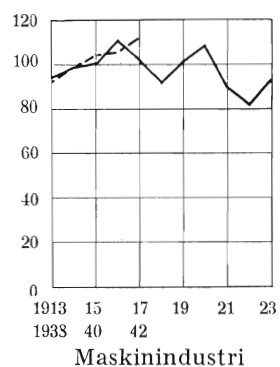
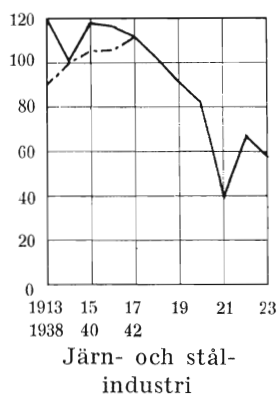
Hela krispolitiken har ju varit inställd på att så långt möjligt undgå att bryta sönder de gamla formerna för att därigenom möjliggöra en återgång. Det ligger emellertid i den ekonomiska utvecklingens natur, att man efter en allmän förändring aldrig återvänder till utgångsläget. Detta gäller varje konjunkturcykel, som griper djupare i näringslivet. Och det gäller naturligtvis i särskilt hög grad en krigsperiod med genomgripande politiska och ekonomiska förändringar.

Viktigast blir den förskjutning av den politiska och ekonomiska världsbilden, som måste bli en följd av kriget. Av särskild betydelse blir, i vad mån den tendens mot autarki, som i alla länder framkallats av de internationella transporternas avbrytande, begränsning respektive fördyring, skall visa sig medföra en bestående inskränkning av det internationella varu-bytet. Vid en planering för framtiden tvingas man sannolikt att i detta avseende räkna med olika alternativ. Vid en stark

Fig. 28. Produktionsvolym för olika industrigrupper samt total exportvolym.

Indextal: 1914 resp. 1939 = 100. Exportvolymen samt bostadsbyggandet år 1942 preliminärt uppskattade.

— 1913—1923.
- - - 1938—1942.

begränsning av världshandeln blir det tydligen nödvändigt att med bibehållen höggradig självförsörjning på egen hand söka skapa full sysselsättning inom näringslivet. Den ekonomiska politiken får därvid i högre grad än eljest inriktas på att genom direkta och indirekta åtgärder mobilisera de inhemska behovsreserverna. — Skulle däremot världshandeln blomstra upp på nytt, bör det vara angeläget för oss, att snabbast möjligt ställa om för internationellt byte och avveckla den dyrbara ersättningsproduktionen. De autarkiska tendenserna måste i en sådan situation bekämpas även på hemmafronten. Trots allt finns det väl anledning att främst inrikta utredningarna på det sistnämnda alternativet, även om den förstnämnda möjligheten ej får förbises.

V.

För att erhålla en säkrare utgångspunkt för ett bedömande av dessa frågor gäller det bland annat att söka skaffa sig en överblick över våra exportvarors avsättningsmöjligheter i olika länder, både på nya och gamla marknader.

Förstöringen i de krigförande och ockuperade länderna måste efter kriget följas av ett gigantiskt återuppbyggnadsarbete, som kommer att kräva stora mängder konstruktionsmaterial och verkstadsprodukter. Här må endast som en detalj nämnas behovet av rullande materiel för det europeiska järnvägsnätet. Om blott krediter kunna ställas till förfogande i behövlig utsträckning, böra under åren närmast efter kriget våra möjligheter till export för sådana ändamål vara praktiskt taget obegränsade.

Sett på längre sikt och med hänsyn till utbytet av värdefulla importvaror måste dock våra gamla exportmarknader och då särskilt de transoceaniska tillmätas den största betydelsen. Krigets efterverkningar på dessa marknader bli måhända mera djupgående denna gång än efter 1918. Exporten, som då först

mot slutet av kriget sjönk ned till 70 % av förkrigsvolymen, har denna gång redan under första krigsåret reducerats till omkring hälften av förkrigsnivån (se fig. 28). Samtidigt har exporten till 80 % koncentrerats på Europa (exkl. Sovjetunionen) mot blott 55 % före kriget. Under förra världskriget kunde förbindelserna västerut upprätthållas i långt högre grad. Avbrottet i våra exportförbindelser särskilt västerut har sålunda varit grundligare än under förra världskriget. I den mån man i utlandet lyckats finna en tillfredsställande ersättning för de svenska varorna, måste svårigheter uppstå att åter arbeta sig in på marknaderna.¹ I den mån åter en sådan ersättning icke kunnat ske eller i varje fall endast genom mindervärdigt surrogat, bör vid krigets slut den allmänna varuhungern även inrikta sig på våra exportvaror. Följderna av exportavbrottet kunna sålunda beräknas växla till motsatta ytterligheter, beroende på, vad man med en ekonomisk specialterm skulle kalla, substitutionselasticiteten på exportvarumarknaderna. Återhämtningen av exporten bör dock rimligtvis komma att spela en större roll för sysselsättningen i landet än efter förra kriget, med dess mera stabila exportkonjunktur.

VI.

Liknande problem anmäla sig på hemmamarknaden. Ehuru i långt mildare grad har kriget, avspärningen och upprustningen även i vårt land givit anledning till kapitalförtäring eller i varje fall förhindrat den kapitalbildning, som eljest skulle ha kommit till stånd. De förlista fartygen ha icke kunnat ersättas, bostadsbyggandet har ej hållit jämna steg med behoven,

---

¹ Sådana svårigheter komma förmodligen att uppstå bland annat för järn- och massaindustrien. Ju längre kriget varar, desto större bli troligen dessa svårigheter; desto längre bör man nämligen i utlandet hinna i sina ansträngningar att kvalitativt och kvantitativt lösa *sina* ersättningsproblem. Den svenska exportens möjligheter bli såsom ofta tidigare i hög grad beroende av industriens förmåga att skapa höga och fulländat jämna kvalitéer.

bilparken har slitits ner etc.¹ Dessa eftersatta behov komma att framträda i efterkrigskonjunkturen — i vilken omfattning återstår ännu att utreda, respektive planera.

Kapaciteten har samtidigt snabbt byggts ut inom vissa rustnings- och ersättningsföretag.² Vissa delar av denna kapacitet bli efter kriget sannolikt sysslösa. Betydande delar böra emellertid kunna ställas om för nya fredliga produktionsuppgifter. Det är i detta sammanhang av intresse att göra en jämförelse med, hur den amerikanska industrien angripit sina motsvarande, fast långt större problem. Med den lättförstådda rebusen »V + 2» som motto har en rörelse igångsatts för att inom två år efter krigets slut finna sysselsättning för större delen av den nuvarande produktionsapparaten. Man inriktar sig bland annat på att genom marknadsundersökningar och nykonstruktioner få fram nya konsumtionsvaror, som lämpa sig för massframställning till billiga priser. — Ett nydaningsarbete av liknande slag har påbörjats på vissa håll inom den svenska industrien, som om det fullföljes kan komma att öppna betydelsefulla utvecklingsmöjligheter.

Alla dessa förhållanden och många andra därtill göra, att det ej kan bli fråga om en enkel återgång till förkrigstidens förhållanden. Omställningen från krig till fred blir sålunda samtidigt en anpassning till efterkrigstidens nya ekonomiska förutsättningar. I det kommande utredningsarbetet måste man, så gott sig göra låter, söka komma till klarhet om dessa nya förutsättningar.

VII.

Vad som gjorde efterkrigskrisen 1921 så svårartad voro framför allt de omvälvningar i penningvärdet, som ägde rum efter

---

¹ Bostadsbyggandet har relativt sett reducerats betydligt kraftigare än under förra världskriget; jfr fig. 28. Fartygssänkningarna ha även fått en betydligt större omfattning.

² Beträffande maskinindustriens produktion, jfr fig. 28.

krigets slut; krisen kom därigenom även att bli en finansiell kris för bankväsende, handel och industri. Detta gav visserligen en god utgångspunkt för en verklig rekonstruktion på vissa svagare punkter av näringslivet (flera av våra större industrikoncerner bildades under de följande åren) men måste samtidigt ha givit sysselsättningskrisen ett ökat djup. Tror man på nyttan av hästkurer, måste det betraktas som en lycklig omständighet, att 8-timmarsdagen — med motsvarande löneförskjutning i jämförelse med vad annars skulle ha ägt rum — infördes 1919—20, och att valutan, såsom ofta händer i ett deflationsland, uppenbarligen övervärderades i förhållande till flera viktiga konkurrentländer.¹

Dessa erfarenheter äro ägnade att framhäva de penning- och valutapolitiska problemens stora betydelse under den kommande fredskonjunkturen. En snabbast möjlig direkt anpassning till en lägre pris- och kostnadsnivå och en motsvarande justering av valutakurserna skulle, som ofta framhållits, ur produktionslivets synpunkt säkerligen vara den lyckligaste utvecklingen. Visserligen skulle näringslivet få omedelbart inregistrera vissa kapitalförluster och särskilt då på krisbetonade varulager, som icke hunnit avvecklas. Men förutsättningar skulle skapas för en snabb omställning till en fredsinriktad produktion. Pris- och skattepolitiken har ju för övrigt förutsatt, att företagen skulle beredas möjlighet att genom konsolidering skaffa sig motståndskraft mot ett sådant prisfall.

Det ter sig under de förutsättningar, som här antagits böra läggas till grund för utredningsarbetet, icke orimligt att räkna med möjligheten av en sådan relativt gynnsam utveckling av penningvärdet. Om priskontrollen bibehålles under övergångstiden, hör det vara möjligt att även efter kriget förhindra in-

---

¹ Såsom händelserna utvecklade sig, kan tidpunkten för 8-timmarsreformen knappast anses ha varit lyckligt vald ur konjunkturpolitisk synpunkt. Sannolikt är väl, att den skulle ha kunnat arbetas in i det ekonomiska systemet mera friktionsfritt, om den skjutits fram några år in på 1920-talet.

hemska tendenser till inflationsartad utveckling. Prisfallet torde inställa sig utan hjälp av några särskilda regleringsåtgärder, så snart frakt- och försäkringskostnaderna för varuimporten nedgå, samt ersättningsvarorna börja ersättas av billigare importvaror. Härvid förutsättes, att varuhungern i världen icke — såsom efter förra världskriget — tillåtes utlösa en inflationsartad prisstegring. Goda förutsättningar för en internationell prisstabilisering på råvarumarknaderna torde i själva verket föreligga, om över huvud ett ordnat internationellt samarbete kommer till stånd; just på denna punkt ha förberedelserna framskridit mycket långt. Även frågan om internationell valutastabilisering ägnas för närvarande stor uppmärksamhet.

VIII.

Skapas på detta sätt ett penning- och valutapolitiskt lugn, böra möjligheterna att relativt snabbt övervinna sysselsättningskrisen kunna betraktas som goda. Hur mycket folk, som kan finna sysselsättning i olika näringsgrenar, bör man visserligen icke yttra sig om, förrän de nu påbörjade utredningarna slutförts. Men de stora behovsreserverna både inom och utom landet böra om så behövs kunna mobiliseras för att ge full sysselsättning. Man bör kanske icke ens ställa sig främmande för tanken, att de inhemska behoven kunna behöva hållas tillbaka under någon tid för att möjliggöra en snabb hjälp till våra grannländer.

Vad speciellt sysselsättningen på det industriella området beträffar, måste till utgångspunkt för utredningsarbetet väljas det faktum, att det *sammanlagda antalet i industrien sysselsatta arbetare minskats* sedan krigsutbrottet med kanske 30 000 personer. De inkallades antal har väl tidvis överstigit denna siffra. Men kvar står, att man i främsta rummet får betrakta det industriella sysselsättningsproblemet som ett omflyttningsproblem. I vissa industrier kan antalet sysselsatta väntas stiga,

särskilt i de starkast nedpressade exportindustrierna, exempelvis skogsindustrien; i andra kommer sysselsättningen sannolikt att nedgå. Nettot av dessa förändringar är det ännu för tidigt att yttra sig om.

Ett problem av särskild betydelse blir att undersöka sammansättningen av de arbetargrupper, som mera löst knutits till industriföretagen för att ersätta inkallad personal. Enligt arbetsmarknadskommissionens undersökningar torde de i stor utsträckning ha rekryterats från skogsbruk och liknande sysselsättningar.¹ De ha i regel icke förvärvat någon större yrkesskicklighet och kunna, lösryckta från sin tidigare yrkesmiljö, komma att utgöra ett svårplacerat bottenskikt på arbetsmarknaden under en fredskris.

IX.

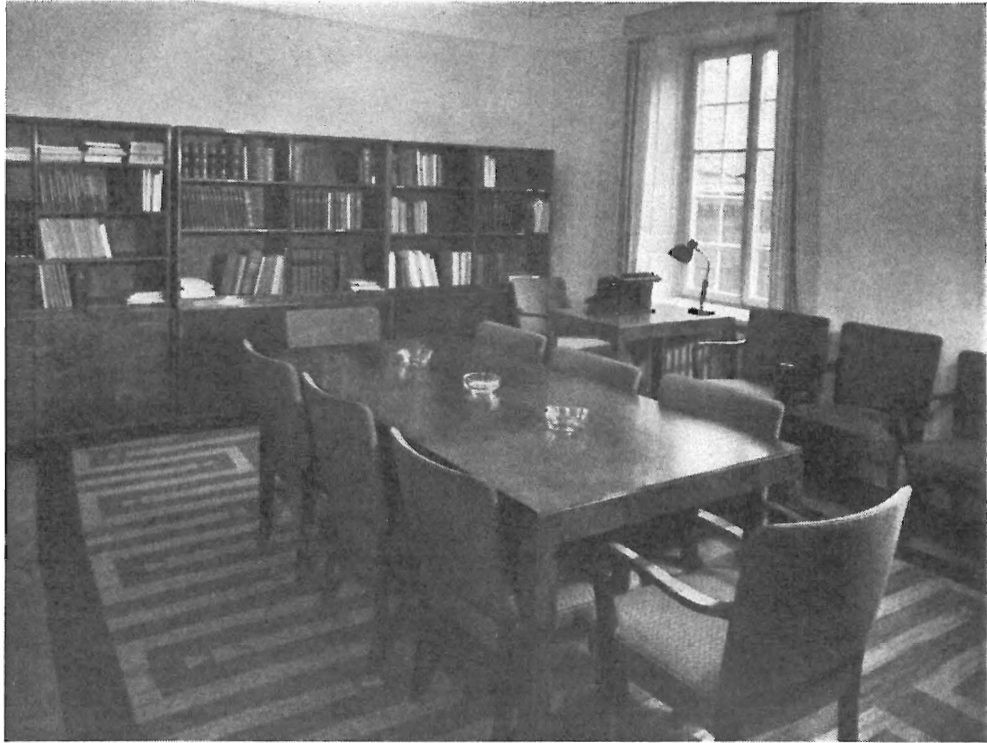
Avgörande för utvecklingen under de första övergångsåren efter krigets slut — som här varit föremål för behandling — bli emellertid vårt näringslivs och då kanske främst vår industris utvecklingsmöjligheter *på längre sikt*. Det kommer kanske till sist att visa sig, att fredskonjunktorens omställningsproblem bli mera löst än dessa långsiktiga expansionsproblem.² Vad vi önska är ju om möjligt ett upprepande i nya former av mellankrigsperiodens glansfulla utveckling inom näringslivet. Det nu beslutade utredningsarbetet är begränsat att gälla omställningen närmast efter kriget. Men utvecklings-

¹ Endast till en mindre del utgöras de av kvinnor. Nettot av i industrien sysselsatta kvinnor har under kriget knappast ökat mera avsevärt. Vart tillskottet av kvinnor i arbetsför ålder — omkring 30 000 under kriget — tagit vägen utgör ett av de olösta problem, som kommer att tagas upp vid det planerade utredningsarbetet. Lösningen får antagligen sökas i den riktningen, att den långvarigt fulla sysselsättningen med goda arbetsinkomster, kompletterade med familjebidrag, stimulerat till nya äktenskap och minskat kvinnornas benägenhet att arbeta utom hemmen. Man jämföre därmed svårigheterna att rekrytera reservarbetskraft för rustningsindustrien.

² Angående dessa frågor, jämför Svernilson och Waldenström, Till frågan om det industriella framåtskridandet i Sverige. Stockholm 1942.

möjligheterna på längre sikt måste därvid tagas med i räkningen, även om de icke omedelbart äro aktuella. Icke minst gäller detta på det industriella området, där planeringen för den närmaste framtiden alltid måste hålla i sikte längre framtidsperspektiv.

Ingvar Svennilson.

*Institutet har under år 1942 flyttat in i nya lokaler vid
Malm Morgsgatan 8 i Stockholm.*